

En megaøkse fra Tissøs mudderbund

Anders Fischer

Fig. 1. Den 50 centimeter lange, økselignende genstand fra Tissø. Dens gyldne patina er opstået ved årtusinders ophold i fugtig jordbund. Foto Jens Olsen, Næstved Museum.

Fascination og andagtsfuld ydmyghed var den følelse, der greb mig, da jeg første gang fik megaøkse fra Tissø i hænderne. Væk var den professionelle uimponeethed, som har indfundet sig efter årtiers erhvervsmæssig omgang med oldsager. Jeg stod med den største oldsag af flint, som kendes fra Danmark og

omegn. Den er helt uden side-stykke i sin udformning. Desuden er der tale om et håndværksmæssigt mesterværk, på grænsen af det teknisk mulige. Med andre ord et unikum.

Unikummet er en lang slank genstand af flint med noget, der ligner en udsvunget økse-æg i den

ene ende (fig. 1 og 2 samt forside af denne bog). Det er 50 cm langt, vejer 2,9 kilo og afgiver en sprød klokkeklingende lyd, når man banker forsigtigt på det. Hele stykket har en flot orange-gul farve, som nogle steder er overlejret af en tynd blålig til hvidlig tone (fig. 1). Disse farver er kommet til længe efter, at

øksen blev fremstillet. Det fremgår af et sted, hvor der i nyere tid er slået nogle småskaller af kanten, så man kan se flintens oprindelige grå farve. Det gyldne udseende skyldes udfældning af jernforbindelser i flintens overflade, og de blåhvide toner er resultat af udludning i det kalkholdige søvand.

Megaøksen er fremstillet af en imponerende stor flintskive, som med et gevaldigt slag er spaltet af en usædvanligt velvoksen flintknold. Materialet er relativ sprød senonflint med små partier af lidt grovere materiale. Dele af flintknoldens ujævne overflade - "barken" - er bevaret på den ene side af stykkets æg. Den anden æg-dannende flade udgøres af afspaltningsfladen. Der er fra barksiden foretaget en grov tilhugning af kanten for at opnå en jævnt krummende æg. Herved er æggen blevet så tyk og uskarp, at genstanden har været ubrugelig som arbejdsøkse. Den må fra starten have været tiltænkt en anden funktion.

Det er nærliggende, at megaøksen er skabt som paradevåben. I så fald kan den sidestilles med de elegant tilhuggede og fint slebne storøkser fra første del af yngre stenalder. De længste

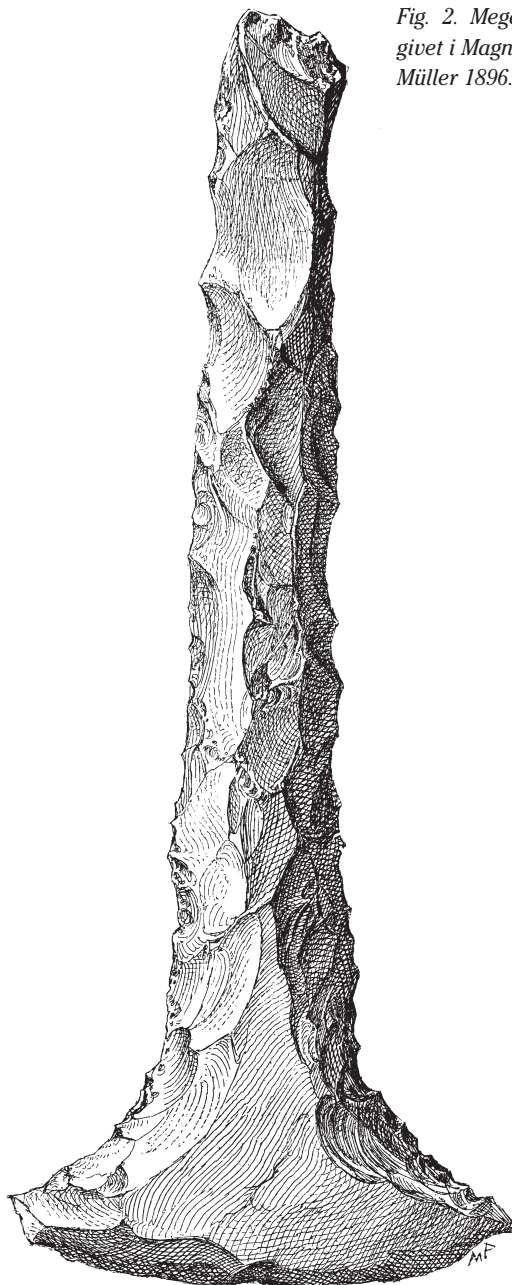
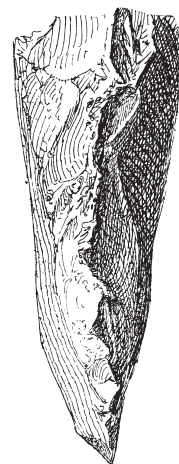

Fig. 2. Megaøksen fra Tisso. Her gengivet i Magnus Petersens streg. 1:3. Efter Müller 1896.

eksemplarer af disse flintøkser måler 46-47 cm¹, og er sandsynligvis ikke fremstillet med henblik på praktisk anvendelse. De er tydeligvis ofte havnet i jorden som led i ceremonielle handlinger². Ser man på megaøksens form og dens grove huggeteknik er der imidlertid ingen oplagte paralleller til de slebne storøkser.

De foreliggende fundoplysninger giver ikke megen hjælp til at fastlægge megaøksens funktion og alder. Nationalmuseet købte den i 1885 sammen med andre oldsager fra forskellige perioder af stenalderen, især slebne flintøkser fra yngre stenalder. I dette museums oldsagsprotokol siges sammenfattende om alle genstandene, at de er fundet i den sydlige ende af Tissø – nærmere betegnet ved Nyavl-Husene under Sæby Lund i nærheden af Tissøs afløb til Halleby Å³. Endvidere er det i protokollen noteret, at de blev fundet under lav vandstand i foråret 1884, ca. 12 favne (dvs. godt 20 meter) fra den almindelige søbred. Om det her omtalte stykke oplyses yderligere, at det lå fladt på søbunden – hvilket i øvrigt bekræftes af pletvist forekommende belægninger af kalkmudder, som tyder på, at det har ligget vandret med

hele den ene bredside stikkende op over søbunden.

Kæmpeøksens form og fremstillingsmåde giver nogle antydninger af, hvor gammel den er, og hvilken anvendelse den i sin tid var tiltænkt. I nakkeenden har den et groft, tilnærmelsesvist trekantet tværsnit, som er fremkommet ved afspaltning i to retninger fra tre langsgående kanter. To af tilhugningskanterne løber hele vejen fra nakke til æg. Flintsmeden har fjernet de mest skarpe fremspring og kanter på disse længdesømme ved at gnubbe dem med en sten.

Man må nære betydelig beundring for den arbejdsindsats og det håndværksmæssige snilde, som ligger bag fremstillingen af denne genstand. For det første har det hørt til sjældenhederne at finde et råemne af flint, der var stort nok til at fremstille en genstand af denne størrelse. Det har desuden krævet betydelig erfaring at kunne fremstille den lange tynde økse krop, uden at der opstod så kraftige vibrationer, at stykket knækkede mellem hænderne på flintesmeden. Samtidig må man undre sig over, at flintmesteren valgte at bearbejde dette sjældent store stykke råmateriale med den simplest

tænkelige teknik – direkte slag med en sten. Det havde været betydeligt nemmere at opnå en regelmæssig form, hvis arbejdet var foretaget med et redskab af hjortetak – et materiale, som sandsynligvis har været til at skaffe på egnen gennem hele oldtiden.

Når man ser bort fra ægpartiet, har mega-øksen betydelig lighed med de store spidsvåben, som er en relativt sjælden type fra den tidlige og mellemste del af Kongemose-epoken - ca. 6400 til 5700 f. Kr.⁴. Disse spidsvåben er ofte groft tresidede i tværsnit. De er fremstillet ved direkte slag med slagsten og udmærker sig ved deres betragtelige længde. De største hele eksemplarer måler 36 cm. Da typen ofte findes i knækket tilstand, er det tænkeligt, at der har eksisteret eksemplarer, som har været op mod en halv meter lange. Nogle har en relativt spids ende. Andre har fra begyndelsen været tildannet med en stump afslutning, så det har næppe været afgørende for deres funktion, om de var sylespidse. Forskerne er enige om, at de må have fungeret som våben, og at de måske samtidig har tjent som en art værdighedstegn⁵.

Kongemosekulturens store spidsvåben er givetvis udviklet af Maglemosekulturens kortere og ofte lidt mere spinkle spidsøkser. Store eksemplarer af denne type er ret sjældne. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at der ved udgravningen af den store vikingeboplads ved vestsiden af Tissø – inden for synsafstand fra fundstedet for megaøksen – er fundet et depot af ikke mindre end fire lange, slanke spidsøkser af Maglemose-type (fig. 3). De lå i en lille og kun svagt synlig nedgravning, som sandsynligvis er anlagt allerede i Maglemosekulturens tid⁶. Det er svært at se en praktisk grund til, at de blev lagt i jorden, og en religiøs/kultisk/ceremoniel forklaring kan derfor overvejes. En sådan bliver desto mere plausibel, hvis man kan antage, at disse genstande har fungeret som værdighedstegn, eller haft en form for symbolsk betydning.

Størrelsen og udformningen af æggen gør det nærliggende, at kæmpeøksen fra Tissø har haft en udpræget symbolsk funktion. Dermed er det heller ikke utænkeligt, at den er placeret på stedet som led i en symbolsk handling – en offernedlæggelse. Den slags handlinger er der foregået mange af i Tissø og i andre våd-

Fig. 3. Depot af fire spidsøkser fra ældre stenalder, fundet tæt ved Tissø ved udgravningen af vikingebopladsen ved søns vestbred. Spidsen af den ene er brudt af og forsvundet i forbindelse med udgravningen. Foto John Lee, Nationalmuseet.

områder i Åmose-dalen gennem senere dele af oldtiden – hvad der fremgår af de to forudgående artikler.

Det var typisk symbolladede genstande, der blev ofret til de åndelige magter i søen og moserne. Ofte var der tale om sjældne og værdifulde sager, ikke mindst våben.

Megaøksen passer godt ind i dette selskab: En unik genstand, skabt til symbolske formål og efterladt på et sted, hvor man formodede, at den kunne påvirke stærke åndelige kræfter.

Noter

- 1 Müller 1886: 220; 1896: 377.
- 2 Nielsen 1981: 71; Taffinder 1998: 79-80.
- 3 Genstanden har nummer A6210 i Nationalmuseets fundprotokol. Se Müller 1896: 377-379.
- 4 Mathiassen 1943: 69-70; Jørgensen 1956: 29 og 37; Andersen 1983: 199; Fischer 1987: 29 og 39; Sørensen 1996: 61-62.
- 5 Müller 1896: 341-345; Mathiassen 1943: 69-70; Mathiassen 1948: 20; Troels-Smith 1957: 132; Andersen 1983: Petersen 1993: 98.
- 6 Mundtlig meddelelse fra Lisbeth Pedersen, Kalundborg og Omegns Museum, i forbindelse med udgravningen. Lars Jørgensen, Nationalmuseet, takkes for at have stillet fotografiet, figur 3, til rådighed.

Litteratur

Andersen, K. 1983: *Stenalderbebyggelsen i Den Vestsjællandske Åmose*. Fredningsstyrelsen. København.

Fischer, A. 1987: Stenalderbo-pladsen på Argusgrunden. *Fortidsminder og Kulturhistorie, Antikvariske Studier* 8: 11-58.

Jørgensen, S. 1956: Kongemosen. Endnu en Aamose-bo-

plads fra ældre stenalder. *Kuml* 1956: 23-40.

Mathiassen, T. 1943: *Stenalderbopladsen i Aamosen*. Nordiske Fortidsminder III, 3. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København.

Mathiassen, T. 1948: *Danske Oldsager. Ældre Stenalder*. Gyldendal. København.

Müller, S. 1886: Meddelelser fra Det Kgl. Museum for de Nordiske Oldsager. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1886: 215-308.

Müller, S. 1896: Nye stenalderes former. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1896: 303-419.

Nielsen, P.O. 1981: *Danmarks-historien. Stenalderen. Bondestenalderen*. Sesam.

Petersen, P. Vang 1993: *Flint fra Danmarks Oldtid*. Høst & Søn. København.

Sørensen, S.A. 1996: *Kongemosekulturen i Sydskandinavien*. Egnsmuseet Færgedgården. Frederikssund.

Taffinder, J. 1998: *The Allure of the Exotic. The social use of non-local raw materials during the Stone Age in Sweden*. Aun 25. Uppsala.

Troels-Smith, J. 1957: Maglemosetidens jægere og fiskere. *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1957: 101-133.